

6. Galton Fr. Measurement of Character / Francis Galton // Fortnightly Review for August. – 1884. – V. 34. – P. 179–185.

In the article both the theoretical features of project approach in diagnostics of personality and practical aspects of application of methodology are illuminated the “Non-existent animal”. Emphasized creative approach of psychologists in-process with clients.

**Keywords:** expressive methods, psychoactivator, projection, supervision, “Non-existent animal”.

*Отримано: 29.07.2011*

УДК 373.2.016-81.028.31

*О.П. Мілевська*

## **До проблеми пропедевтики фонетико-фонематичних умінь у старших дошкільників**

Окремим напрямком корекційної освіти є пропедевтика мовленнєвих умінь в дітей, зокрема фонетико-фонематичних навичок. Стаття характеризує стан проблеми пропедевтики фонетико-фонематичних умінь в освітніх закладах дошкільного та шкільного типу, визначає особливості проведення пропедевтичних заходів серед старших дошкільників, охоплених освітнім процесом. Зміст пропедевтичних заходів щодо фонетико-фонематичних умінь в дітей визначено відповідно до проведеного моніторингу фахової освіченості в осіб, дотичних до процесу пропедевтики та профілактики порушень мовлення.

**Ключові слова:** пропедевтика, профілактика, фонетико-фонематичні уміння, логопед, фахова освіченість.

Пропедевтика речевих навчальних у дітей являється отдельним направлением коррекционного образования. В статье рассмотрено состояние проблемы пропедевтики фонетико-фонематических умений в образовательных учреждениях дошкольного и школьного типов, определяет особенности проведения пропедевтических мероприятий среди детей, охваченных образовательным процессом. Содержание пропедевтических мероприятий определено в соответствии с проведенным мониторингом профессиональной осведомленности лиц, причастных к процессам пропедевтики и профилактики нарушений речи.

**Ключевые слова:** пропедевтика, профілактика, фонетико-фонематические процессы, логопед, профессиональная готовность.

Важливими завданнями сучасної логопедії, як галузевої ланки корекційної освіти, є попередження (профілактика) порушень мовленнєвого розвитку у дітей. Актуальність цього завдання зростає, оскільки за останні роки спостерігається висхідна тенденція аномального мовленнєвого розвитку у дитячого населення в Україні [1, с.3-5; 3]. Серед найбільш поширених мовленнєвих розладів у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку є фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення (далі ФФНМ), який може спричинити труднощі у їхньому подальшому навчанні, спровокувати несприятливі психічні наслідки, ускладнити процес соціалізації [2, с.38; 4].

Застосування комплексу профілактичних заходів щодо мовленнєвих порушень у дітей, зокрема ФФНМ, ускладнюється об'єктивними чинниками: недостатньою інформованістю майбутніх батьків з приводу даної проблеми, низька активність (або її відсутність) працівників дитячих поліклінічних установ стосовно попередження мовленнєвих порушень у малюків, відсутність в окремих дошкільних установах посади логопеда, несвоєчасне отримання дітьми консультативної та корекційної допомоги у разі наявності дефектної вимови чи інших проявів логопатій.

Низька реалізованість профілактичних заходів щодо фонетико-фонематичних порушень у дошкільників частково призводить до загострення проблеми засвоєння писемного мовлення молодшими школярами, а саме – спричиняє дисграфії та дислексії (часткові порушення письма, читання).

В цьому зв'язку, об'єктивною потребою освітнього процесу виступає пошук можливостей запобігання даній ситуації. Враховуючи той факт, що переважна більшість дошкільників в Україні відвідують дошкільні навчальні заклади (далі ДНЗ), доцільним є впровадження в освітній процес у цих закладах окремого напрямку освітньо-корекційної роботи, спрямованої на зменшення кількісних показників ФФНМ у дітей, а саме впровадження системи пропедевтики логопатій.

Під терміном “пропедевтика” у сучасній науці розуміють попереднє навчання, випереджаюче формування певних умінь [5]. Розглянемо змістовність даного поняття стосовно фонетико-фонематичних умінь у дошкільників.

Чисельні наукові праці присвячені проблемам розвитку та формування мовлення у дітей. У них висвітлено етапи становлення мовленнєвої діяльності (О.М. Гвоздев, М.І. Красногорський,

О.О. Леонтьєв, А.К. Маркова, Є.Ф. Соботович, С.Н. Цейтлін, Ф.І. Фрадкіна, ін.), розкриті механізми та структура мовленнєвої діяльності (Т.В. Ахутіна, М.І. Жинкін, І.О. Зимня, О.О. Леонтьєв, В.І. Бельтюков, А.М. Бородич, Є.Ф. Соботович, В.В. Тищенко, Л.М. Трофіменко, ін.), розглянуті умови розвитку мовлення у дітей (С.Ф. Русова, В.О. Сухомлинський, Н.Х. Швачкін, ін.) та фактори, що порушують його нормальний онтогенез (Л.Є. Андрусишина, Л.П. Федоренко, Н.О. Хорошковська, ін.); представлено методичні розробки формування мовлення в умовах освітнього процесу (А.М. Богущ, Л.О. Варзацька, М.С. Вашуленко, Л.О. Калмикова, Т.О. Ладиженська, Є.І. Тіхеева, Л.П. Федоренко, ін.).

Проблему становлення фонетико-фонематичного компонента мовлення досліджували чимало науковців, зокрема: М.А. Савченко, Г.І. Каше, О.В. Шереметьєва, Т. М. Ушакова, Г.А. Мішина, В.В. Тищенко ін. Всебічному вивченню підлягали механізми фонематичних і фонетичних процесів, етапи їх розвитку, чинники, що сприяють їх формуванню та причини їхніх порушень. Науковці зазначають, що в одних дітей спостерігається рання поява перших слів і бурхливий, прискорений розвиток звуковимови, в інших запізнюється чіткість звукового оформлення мовлення. Останні становлять групу ризику щодо виникнення ФФНМ і, як наслідок, дислексій та дисграфій.

Більшість науковців схиляються до думки про те, що не пізніше, ніж до 5-6 років дитина повинна оволодіти правильною вимовою всіх звуків рідної мови, що передбачає опанування фонетичних і фонематичних умінь. З іншого боку, оволодіння дитиною фонетико-фонематичними уміньми потребує сприятливих умов, зокрема: збережених сенсомоторних мовленнєвих функцій, неушкодженої анатомічної бази мовленнєвої діяльності, позитивного мовленнєвого середовища, правильного мовленнєвого зразка та ін.

Відповідальність за створення цих умов покладена в першу чергу на батьків; а також на логопедів як профільних фахівців з розвитку та корекції мовлення, на медичних працівників, які відслідковують розвиток дитини від народження, та на освітніх працівників, які теж беруть участь у розвитку дитячого мовлення, реалізуючи зміст освітніх Програм. Ефективність реалізації цих факторів залежатиме від наявності відповідних знань в осіб вказаних категорій. Зазначимо, що лише логопеди згідно фахової освіти володіють достатньою мірою спеціальними знаннями щодо фонетико-фонематичної системи.

Метою нашого дослідження є виявлення стану пропедевтики фонетико-фонематичних умінь в дітей, охоплених освітнім

процесом. Моніторинг експериментальної проблематики проводиться нами на базі освітніх закладів, оскільки кількість дітей, що перебувають в освітніх закладах значно перевищує кількість дітей, які не відвідують дошкільні (шкільні) установи.

Вікова категорія дітей, яка підлягала моніторингу – це старші дошкільники (діти 5-го, 6-го, 7-го років життя), які відвідують середні та старші дошкільні групи і перші класи загальноосвітніх шкіл.

Для проведення дослідження ми розробили методику, яка включала 2 етапи: I етап – збір та аналіз статистичних даних; II етап – анкетування педагогічних працівників (логопедів, вихователів ДНЗ, учителів початкової школи).

Завданнями I етапу дослідження були визначені:

- 1) виявлення загальної кількості дітей означеної вікової категорії в освітніх закладах різного регіонального розташування;
- 2) виявлення кількості дітей з ФФНМ по відношенню до загальної кількості дітей в експериментальних освітніх закладах;
- 3) встановлення відсоткового співвідношення між кількісними характеристиками груп дітей (загальна кількість і кількість логопатів).

Завдання II етапу:

- 1) розробка анкет для логопедів, педагогів освітніх закладів, батьків дітей з метою виявлення стану їх обізнаності у проблемі пропедевтики фонетико-фонематичних порушень;
- 2) проведення анкетування і аналіз отриманих результатів.

В анкетах для батьків були коректно сформульовані запитання щодо уявлень батьків дошкільників і першокласників про профілактику порушень мовлення (чи знають батьки, до кого необхідно звернутися у разі виникнення проблем із мовленням у їхньої дитини, чи володіють інформацією про причини виникнення логопатій, методи профілактики, про необхідність правильного розвитку мовлення дитини тощо).

Анкети для працівників освітніх закладів були спрямовані на виявлення розуміння необхідності проведення пропедевтичної роботи з дітьми в умовах освітнього процесу. Відповіді на запитання анкети давали нам змогу зафіксувати наявність пропедевтичної роботи стосовно порушень фонетико-фонематичної системи, яку проводять вихователі і вчителі-класоводи.

Логопеди, як профільні фахівці, повинні мати високий рівень обізнаності у даному питанні, тому саме ця група респондентів підлягала детальному анкетуванню. До анкет були включені

запитання, спрямовані на визначення ставлення логопедів до залучення батьків у пропедевтичну роботу, тобто ми мали змогу судити про характер просвітницької діяльності логопедів у цьому напрямку.

Розв'язання завдань I етапу експериментального дослідження проводилось шляхом збору та аналізування кількісних даних у дошкільних і шкільних освітніх закладах.

Дослідженням були охоплені 7 дошкільних закладів (середні і старші групи), 25 ЗОШ (перші класи) Хмельницької, Тернопільської, Івано-Франківської, Дніпропетровської, Кіровоградської, Волинської областей. Дані дослідження висвітлено у таблиці 1. Аналізуючи кількісні показники чисельності дітей означеної категорії в освітніх закладах та з них чисельності дітей, у яких діагностовано ФФНМ, ми можемо стверджувати, що пропедевтика фонетико-фонематичних умінь стає не просто доцільною, а вкрай необхідною. Адже виявилось, що в 32 навчальних закладах навчається 1237 дітей 5-го, 6-го, 7-го років життя; з них 422 мають фонетико-фонематичні порушення, а це близько 34% дітей. Наше дослідження охопило 6 регіонів, серед яких найменша кількість дітей з порушеннями фонетико-фонематичних процесів у Волинській області 30%, а найбільша в Івано-Франківській близько 53%.

Таблиця 1

**Співвідношення дітей з ФФНМ та загальної кількості старшого дошкільного віку в освітніх закладах**

Регіон	Місто, село	Тип закладу	Загальна кількість дітей	Кількість дітей з ФФНМ	К-сть дітей з ФФНМ (у%)
Хмельницька область	м. Кам'янець-Подільський	днз	125	37	31%
		д нз	178	38	
		зош	20	5	
		зош	73	27	
		зош	60	28	
		зош	52	7	
		зош	45	19	
	зош	30	9		
	м. Хмельницький	днз	60	25	
	м. Теофіполь	зош	44	16	
	с. Оринін	зош	53	15	
	с. Залісся	зош	7	2	
	с.Проскурівка	днз	8	5	

Дніпропетровська область	Кривий Ріг	зош	94	34	39%
		зош	54	23	
Кіровоградська область	с. Онуфріївка	зош	36	9	31%
		днз	25	15	
	с. Павлиш	зош	41	12	
		днз	25	6	
		зош	9	2	
	с.Канбурлівка	зош	7	4	
	с. Омельник	зош	8	7	
	с. Попівка	зош	3	2	
	с. Млинків	зош	4	3	
	с. Успенка	зош	4	2	
с. Куцеволівка	зош	13	1		
с. Василівка	зош	9	3		
Тернопільська область	м. Тернопіль	зош	25	5	38%
	с. Іване-Пусте	зош.	15	10	
Волинська область	м. Нововолинськ	зош	30	9	30%
Ів.-Франківська область	м. Івано-Франківськ	зош	30	18	53%
		днз	50	24	
<b>Всього:</b>			<b>1237</b>	<b>422</b>	<b>34%</b>

Проведене нами дослідження підтверджує значимість проблеми пропедевтики фонетико-фонематичних умінь у дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку, оскільки значна кількість дітей зазначеного віку (третина) характеризується наявністю дефектів фонетичного та фонематичного порядку.

Наступний етап нашого дослідження передбачав проведення анкетування логопедів, працівників освітніх закладів та батьків дітей з ФФНМ. (Експериментальною базою були визначені дошкільні та шкільні навчальні установи м. Кам'янця-Подільського).

В анкетуванні взяли участь 35 осіб, з них: 6 логопедів дошкільних навчальних закладів; 5 логопедів шкільних навчальних закладів; 6 вихователів дошкільних установ; 6 вчителів перших класів; 12 батьків старших дошкільників із ФФНМ.

Інтерпретуючи отримані результати, ми зробили висновок про те, що логопеди дошкільних та шкільних навчальних закладів розуміють необхідність проведення просвітницької діяльності серед батьків дітей та працівників освітніх закладів, проте значна їх частина (18%) взагалі не здійснює такої роботи. Крім того, ми виявили прогалини у знаннях логопедів щодо причин виникнення

фонетико-фонематичних порушень, зокрема близько 27% анкетованих дали невірні відповіді. Отже, для проведення логопедами якісної просвітницької та пропедевтичної роботи необхідно формувати усвідомлення логопедами важливості попереджувальної роботи у даному напрямку, розуміння цілісності та наступності такої роботи.

Із результатів анкетування працівників освітніх закладів ми виявили, що 75% вихователів дошкільних навчальних закладів та вчителів перших класів погоджуються у необхідності стимулювання розвитку мовлення своїх вихованців. Проте, лише зрідка використовують у незначній кількості засоби розвитку мовлення, що говорить про “формальність” цієї роботи. Крім того, 66% працівників освітніх закладів не достатньо вимогливі до власного мовлення під час занять з дітьми, подаючи тим самим неправильний мовленнєвий зразок вихованцям, а це, як відомо, є однією із причин ФФНМ.

Тобто, освітяни недостатньо усвідомлюють важливість розвивальної та попереджувальної профілактичної роботи у даному напрямку.

Результати анкетування батьків показали, що 17% із них зовсім не знайомі з профілактичними прийомами щодо порушень фонетико-фонематичної системи у дітей. І хоча всіх батьків хвилює стан мовленнєвого розвитку власної дитини, тільки четверта їх частина (25%) обізнані у причинах виникнення фонетико-фонематичного недорозвитку мовлення. Створення сприятливих умов для повноцінного розвитку мовлення своїх дітей залишається проблемою для батьків. Їм бракує не лише знань про пропедевтику мовленнєвих порушень, а й вимогливості до власного мовлення. Питання розвитку дрібної моторики рук залишається відкритим, адже третина батьків взагалі не розвивають мілку моторику рук, а ті, що цим займаються, не усвідомлюють основної мети такої діяльності.

Логічним продовженням проведеної нами роботи є визначення шляхів реалізації пропедевтики фонетико-фонематичної системи у дітей дошкільного віку та молодшого шкільного віку.

Ми розглядаємо пропедевтику фонетико-фонематичної системи у дітей як сукупність заходів та видів робіт з підготовки до опанування фонетичними і фонематичними вміннями (Рис.1) та профілактики фонетичних і фонематичних порушень (Рис.2). При цьому ми визначаємо коло осіб, дотичних до мовленнєвого розвитку дітей та профілактики у них порушень мовлення (медики, вчителі, вихователі, логопеди) та безпосередньо відповідальних за розвиток

мовлення у дітей та профілактику у них мовленнєвих порушень (батьки).



*Рис.1*

Ми опираємось на те, що відповідальність за підготовку дітей до опанування фонетичними і фонематичними вміннями лежить на батьках, логопедах та освітніх працівниках (вихователях та вчителях), які, в свою чергу, повинні створити усі можливі сприятливі умови для опанування мовленням. Для цього ми визначили основні види робіт і заходів, при дотриманні яких, забезпечуватиметься правильний мовленнєвий онтогенез, зокрема, розвиток фонетико-фонематичної системи як важливого чинника розвитку мовлення в цілому і засвоєння грамоти.

Профілактика фонетичних і фонематичних порушень забезпечується також батьками, логопедами та освітніми працівниками (вихователями та вчителями), медичними працівниками, і передбачає здійснення відповідних заходів.

Отже, пропедевтика фонетико-фонематичної системи у дошкільників реалізується через підготовку дітей до опанувань фонетичними і фонематичними вміннями та профілактику фонетичних і фонематичних порушень дорослими. Виконавцями пропедевтичної діяльності виступають батьки, логопеди, медики



та освітні працівники. Скеровують пропедевтичну діяльність фонетико-фонематичної системи батьків та освітян саме логопеди.



Рис. 2.

На нашу думку, для розв’язання проблеми пропедевтики фонетико-фонематичних умінь у дошкільників, а також проблеми профілактики ФФНМ у дітей, насамперед, необхідно формувати усвідомлення логопедами, вихователями і батьками важливості попереджувальної роботи у даному напрямку, розуміння цілісності та наступності такої роботи.

Запропонована нами модель пропедевтики фонетико-фонематичної системи у старших дошкільників може бути використана у якості методичного забезпечення з питань організації і проведення пропедевтичних заходів батьками, логопедами, освітянами та медичними працівниками.

**Список використаних джерел**

1. Бабушкина Р.Л. Логопедическая ритмика: Методика работы с дошкольниками, страдающими общим недоразвитием речи / Р.Л.Бабушкина, О.М.Кислякова; Под ред. Г.А. Волковой. – СПб.: КАРО, 2005. – 176 с.
2. Бадалян Л. О. Невропатология: Учебник для студ. дефектол. фак. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Изд. центр “Академия”, 2000. – 384 с.
3. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 1. – К.: Актуальна освіта, 2004. – С.7-35.
4. Тищенко В.В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення //Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2004. – С.3-18.
5. Шереметьева Е. В. Пропедевтическое воздействие при отклонениях речевого развития у детей раннего возраста /Е.В.Шереметьева // Дефектология. – 2007. – № 2. – С. 77 – 85.

Another important dimension of Correctional Education is propaedeutics speech skills in children, including Phonetic and phonemic skills. Article describes the state of the problem Propaedeutics Phonetic and phonemic skills in educational institutions of preschool and school-type defines the features of propaedeutical events among older preschool children covered by the educational process. Contents propaedeutical measures to Phonetic and phonemic skills in children identified under the monitoring of vocational education in subjects pertaining to the process Propaedeutics and prevention of transmission.

**Keywords:** propaedeutics, prevention, Phonetic and phonemic skills, speech therapist, a professional education.

*Отримано: 18.08.2011*